

Василь Габор

КАРПАТСЬКА УКРАЇНА У ДЗЕРКАЛІ
САТИРИЧНО-ГУМОРИСТИЧНОГО ІЛЮСТРОВАНОГО
ЖУРНАЛУ «КОМАР» (1938—1939 рр.): ХРОНІКА ПОДІЙ

Уперше проаналізовано публікації та карикатури сатирично-гумористичного ілюстрованого журналу «Комар» (1938—1939 рр.), у яких відображено суспільно-політичні події в Карпатській Україні та Чехословаччині, складовою частиною якої було Закарпаття, вплив на них Мюнхенської угоди (1938 р.) та Віденського арбітражу (1938 р.), а також висвітлення становища Карпатської України польською пресою у віддзеркаленні «Комара».

Ключові слова: сатирично-гумористичний журнал «Комар», фейлетон, гумористичне повідомлення, карикатура, іронія, сатира, Карпатська Україна, Чехословаччина, Мюнхенська угода, Віденський арбітраж, польська преса.

Впервые проанализированы публикации и карикатуры сатирико-юмористического иллюстрированного журнала «Комар» (1938—1939 гг.), в которых отображены общественно-политические события в Карпатской Украине и Чехословакии, составной частью которой было Закарпатье, влияние на них Мюнхенского соглашения (1938 г.) и Венского арбитража (1938 г.), а также освещение положения Карпатской Украины польской прессой в отражении «Комара».

Ключевые слова: сатирико-юмористический журнал «Комар», фельетон, юмористическое сообщение, карикатура, ирония, сатира, Карпатская Украина, Чехословакия, Мюнхенское соглашение, Венский арбитраж, польская пресса.

For the first time publications and cartoons of satirical and humoristic illustrated magazine «Komar» (1938—1939 yrs), reflecting social and political events in the Carpatho-Ukraine (Transcarpathia) and Czechoslo-

vakia, an impact on them of the Munich Agreement (1938) and the Vienna Arbitration (1938), and also coverage of Carpatho-Ukraine's state of affairs by the Polish press in the reflection of «Komar» have been analyzed.

Key words: *satirical and humoristic magazine «Komar», satirical article (feuilleton), humoristic report, cartoon, irony, satire, Carpatho-Ukraine, Czechoslovakia, the Munich Agreement, the Vienna Arbitration, the Polish press.*

Утворення самостійної Карпатської України в той час, коли інші українські землі перебували під гнітом Польщі, Румунії та СРСР, спричинило небувале національне піднесення серед українців всього світу, однак найгарячіше сприйняли цю визначну подію галичани. Перші шпальти, а нерідко й окремі номери провідних західноукраїнських часописів були присвячені новоствореній Карпатській Україні, її уряду, перспективам розвитку, історії, культурі та літературі закарпатських українців. Не залишилася осторонь подій в Карпатській Україні і галицька сатирично-гумористична преса, зокрема часопис «Комар» (1933—1939). У ґрунтовній монографії Лідії Сніцарчук «Українська сатирично-гумористична преса Галичини 20—30-х рр. XX ст.» [53] детально проаналізовано всі сатирично-гумористичні видання означеного періоду та їхнє основне спрямування. Для дослідниці ключовими стали суспільно-політичні проблеми, пов'язані з Галичиною міжвоєнної доби, розвиток українсько-польських відносин, особливості полеміки української преси Галичини із сатирично-гумористичними часописами тощо. Нас зацікавило передовсім малодосліджене питання висвітлення феномену Карпатської України на сторінках галицького сатирично-гумористичного ілюстрованого журналу «Комар» у 1938—1939 рр. Ми ставимо перед собою завдання з'ясувати за матеріалами часопису «Комар», за допомогою яких художніх та візуальних засобів сатирично-гумористична преса відображала події в Карпатській Україні, якими були головна тематика й проблематика публікацій, яке відлуння викликали ці події в самій Галичині та польській пресі у віддзеркаленні «Комара». У полі нашого наукового зацікавлення є також публікації, які тематично опосередковано «пов'язані» з Карпатською Україною, зокрема з подіями в Чехословаччині, Мюнхенською угодою (1938 р.) та Віденським арбітражем (1938 р.), але мали безпосередній вплив на виникнення самостійної української держави за Карпатами.

Увесь зібраний для дослідження матеріал умовно можна згрупувати за такими темами: «Відлуння москвофільства в Закарпатській Україні», «Міжнародна зрада Чехословаччини: Мюнхенська угода 1938 р.», «Віденський арбітраж 1938 р.: угорська окупація частини Карпатської України», «Утворення та розвиток Карпатської України», «Карпатська Україна очима польської преси та польських політиків у відображенні “Комара”», «Чужий гумор про Карпатську Україну».

На сторінках сатирично-гумористичного ілюстрованого часопису «Комар» нам вдалося виявити у 1938 р. — 38 публікацій та карикатур (6 карикатур вміщено на обкладинках номерів), у 1939 р. — 27 (6 карикатур вміщено на обкладинках номерів), усього — 65 публікацій та карикатур. Деякі текстові матеріали були об’єднані в добірки, зокрема під рубрикою «Точка над “к”», яка містила іноді й по 4—5 заміток, однак ми не вносили їх у кількісні параметри. До вказаних публікацій та карикатур належать також ті, які висвітлюють події в Чехословаччині та діяльність її політиків, опосередковано пов’язаних з Підкарпатською Руссю як її складовою частиною, а згодом — Карпатською Україною як складовою частиною федеративної країни чехів, словаків і підкарпатських русинів, як тоді називали закарпатських українців.

Найменший сегмент скомпонованих текстових матеріалів та карикатур, які друкувалися в «Комарі» на початку і в середині 1938 р., розкриває тему «Відлуння москвофільства в Закарпатській Україні». До цієї групи належать побутова «Закарпатська анекдота», іронічні повідомлення, т. зв. «пресхроніки з хроном» та карикатура «З Закарпатської України».

У побутовому анекдоті висміювалися закарпатські москвофіли, а також неоковирність їхньої мови, яка була незрозумілою для автотонного населення краю. Керівник класу — твердий москвофіл — відвідав гімназиста Петровича, який уже три дні не приходив до школи, щоб спіймати «завязятого українця Петровича» на маркірації (симулюванні). Після докладної «ревізії» хвороби професор визнав, що хлопець «очень болен». «Та де, паночку! Не очі його болять, а живіт...» — пояснила господиня, у якої мешкав гімназист [14].

У добірці закарпатської «пресхроніки з хроном» Закарпатського Комаренка [15] вміщено першоквітнєве жартівливе повідомлення

(від «1 квітня Р. Б. 1938»), «що Русснароголос і інші карпаторусські слова, вестніки, політики, путі й неделі мають уже напrawdę кільканадцять або й більше дійсних післяплатників передплатників і тому торжественно зрікаються автономної допомоги з диспозиційних фондів Праги, Будапешту й польських злотих». Автор з іронією перераховує назви закарпатських періодичних видань московфільського спрямування, які без чужого фінансування не могли б виходити на Закарпатті.

«Русснароголос» — це «общественно-внѣпартійная газета» «Руській Народный Голосъ», яка виходила в Ужгороді в 1934—1938 рр. «Інші карпаторусські слова» — це насправді «Карпаторусское Слово», яке виходило в Ужгороді впродовж 1934—1938 рр. й було офіційним виданням «Карпаторусской народно-соціалістической партії» — філії чехословацької Партії народних соціалістів. Згадані «вестніки, політики, путі й неделі» — це натяки на закарпатські періодичні видання, зокрема на «Православный Карпаторусській Вѣстникъ» — «періодическое издание для духовенства и вѣрующаго народа Православной Мукачевско-Пряшевской Епархії», яке виходило в Ужгороді в 1935—1938 рр.; «Нашъ Путь» — «національная общественно-политическая газета», яка випускалася в Ужгороді впродовж 1935—1938 рр. (усі вони висвітлювали життя закарпатських українців виключно з московфільських позицій), та часопис «Недѣля» — «еженедѣльна политична, суспольна, літературна, безпартійна газета для подк. русинов», яка виходила в Ужгороді в 1935—1938 рр. і пропагувала т. зв. тутешняцьку мову («язык») та окремішність закарпатських українців.

Закарпатські московфіли висміювалися на сторінках «Комара» і в карикатурах, зокрема вміщеній п. н. «З Закарпатської України». Редакція повідомляла, що «зі зростом української стихії на Закарпатті слабне чимраз більше московфільський табір... Це викликає занепокоєння в ріжношерстих покровителів кацапства».

Карикатурист Лев Сенишин зобразив на тлі гір мамонта, одягненого в косоворотку і кашкет. Верхи на мамонтові їдуть циган, прихильник більшовиків з неголеним обличчям і в будьонівці з п'ятикутною зіркою на голові, єврей з лукавою посмішкою, чеський військовий у кашкеті та мордатий добродій — закарпатський московфіл. Дорогу мамонтові перегородив гордий гуцул із пилкою.

Біля ніг закарпатського гуцула уже валяється відпиляний бивень, а другий бивень він рішуче налаштований відпиляти. «Українець: Наперед цьому мамутові пообтинаю [і]кли, а тоді й йому і його хлібодавцям прийде кінець» [12].

Тему москвофільства розвиває ще один першоквітневий жаргт «закарпатської пресхроніки з хроном». У ньому повідомлялося, «що з днем 1 квітня Р. Б. 1938... почав в Ужгороді виходити безнадійно очікуваний український щоденник “Голос Закарпаття” на втіху народовецьких читачів шовіністичного чесько-русофільського “Азету”» [15].

Цей сегмент публікацій засвідчує передовсім те, що москвофільство у Закарпатській Україні не лише стрімко втрачало свої позиції, а й не викликало зацікавлення сатирично-гумористичного журналу «Комар».

Якщо дотримуватися хронології, то 1938 р. на сторінках «Комара» вмішувалося багато матеріалів та карикатур, пов'язаних із трагічними подіями в Чехословаччині, спричиненими напругою у відносинах з Німеччиною та Мюнхенською угодою, яка спричинила початок переділу, а в 1939 р. — крах молодого Чехословацької республіки. Ці події кардинально вплинули на суспільно-політичний розвиток Закарпаття, яке на правах автономії входило до складу республіки п. н. Підкарпатська Русь з 1919 р. Однак Прага надала Підкарпатській Русі статус автономної республіки лише після анексії гітлерівською Німеччиною Судетів та активізації боротьби закарпатських українців за свої політичні права. 8 жовтня 1938 р. було створено перший автономний уряд на чолі з Андрієм Бродієм, 22 листопада 1938 р. чеський парламент ухвалив конституційний закон про автономію Підкарпатської Русі, після чого Чехословацька республіка перетворилася на федеративну державу чехів, словаків і підкарпатських русинів.

Мюнхенська угода, підписана 30 вересня 1938 р. прем'єр-міністром Великобританії Невілом Чемберленом, прем'єр-міністром Франції Едуардом Даладье, райхсканцлером Німеччини Адольфом Гітлером та прем'єр-міністром Італії Беніто Муссоліні, призвела до краху не лише Чехословацької республіки, а й міжнародного устрою. «Комар» зреагував на цю подію карикатурою п. н. «Останні години Ліги Народів». Над нею вміщено напис: «Справу Чехословаччини

вирішили чотири держави без участі Ліги Народів». На карикатурі зображено галицького посла З. Пеленського, який повчально звертається до вмираючої жебрачки, що сидить під плотом і тримає плакат із написом «Ліга Народів»: «Забагато ти, небого, замолоду нагрішила, то тепер конай під плотом» [40].

Цій сатиричній ілюстрації на сторінках «Комара» передували публікації про зміни у зовнішньополітичній орієнтації Чехословаччини. Найяскравіше це засвідчує карикатура Едварда Козака п. н. «Чеські окуляри» [64]. На ній зображено чеха у великих темних окулярах, який дивиться на світ через призму радянських символів, бо на одному скельці намальовано молот, а на іншому — серп.

Сподівання Чехословаччини на підтримку СРСР відображено також у надісланих з країни двох «автентичних летючках, які невідомі типи розкидують між населенням». У них Сталін та маршал Ворошилов виступали на захист Чехословаччини і з погрозами зверталися до Гітлера, якщо той наважиться напасти на республіку. Сталін повідомляв державного канцлера, що не допустить, аби той «присів собі до повних горшків і намащених шматків хліба в Чехословаччині, подібно, як в Австрії». Маршал Ворошилов, звертаючись до канцлера Німеччини як до капрала, так погрожував йому: «Якщо брунатна вош переступить границі ЧСР, зятям собі, що до шість годин найкоротшою дорогою будуть на місці наші літаки й армія» [3].

Відзначимо, що Комуністична партія Чехословаччини мала значний вплив у країні, тож чехословацький уряд під час зростання міжнародної напруги заборонив її, вважаючи, що у всьому винні були комуністи. Це з іронією зображено на одній з карикатур видання. Зверху подано напис: «В Чехословаччині уряд розв'язав комуністичну партію», а під ним зображено чоловіка у кітелі, ймовірно, урядовця, з чорною пов'язкою на одному оці та з високо піднятим молотом у руці. До його ноги прикута ланцюгом куля із п'ятикутною зіркою. Чоловік намагається розбити молотом ланцюг і каже: «Може, без цієї кулі при нозі піде мені легше...» [65].

На сторінках «Комара» цікаво й дотепно відображено також ставлення інших держав до зазіхань Німеччини на територіальну цілісність Чехословацької республіки. На одній із карикатур Едварда

Козака п. н. «Негус* у Бенеша» зображено ефіопського імператора у британській військовій формі, який тисне руку президентові Чехословаччини Едвардові Бенешу і, піднявши вгору палець лівої руки, повчально каже йому: «Раджу вам, не дайтеся застрашити Гітлерові, тримайтеся кріпко і уповайте... на Англію!» [36].

У цьому ж номері, через дві сторінки, вміщено карикатуру Едварда Козака п. н. «Англія вмиває руки». Під нею зазначено, що «Англія рішилася, на випадок заняття Гітлером Судетів, збройно в цій справі не інтервеніювати». На карикатурі зображено Гітлера, який б'є паском переляканого чоловіка, який лежить на його коліні, а прем'єр-міністр Великобританії Чемберлен (між ним і Гітлером дорога всіяна кривавими плямами) тримає руки з підкасаними рукавами над мискою на стільці і каже до фюрера: «Я не винен криви раба цього...» [2].

Чехословацька республіка даремно сподівалася на підтримку провідних європейських країн, які насправді і не збиралися цього робити, а навпаки, уклавши цинічну Мюнхенську угоду, хотіли задобрити територіальні апетити Гітлера. Так, Теодор Курпіта (під псевд. Ю. Текур) у сатирично-гумористичному вірші «Оком по Європі» пише, що Прага даремно гостить «англійських ситих кумів», намарно «вино червоне аж шумує...», і вигукує: «Гей, розсудку здоровий, де ти? / Такий прийом тепер коштує / Щонайменше — цілі Судети!», адже в Лондона засада така: «Зробити мир лиш... чужим коштом!» [21].

Як відомо, Гітлер призначив виконання «Зеленого плану», що передбачав окупацію Судетської області, на 1 жовтня 1938 р. Уряди Франції та Великої Британії закликали президента Е. Бенеша розпочати прями переговори з Конрадом Генляйном, лідером чехословацьких фольксдойче, засновником Судето-німецької партії у Чехословаччині, і поступитися йому заради миру.

«Комар» проілюстрував цю ситуацію карикатурою п. н. «Тривога Бенеша»: переляканий президент Чехословаччини з тремтятьми від страху ногами відірвав з календаря листок із цифрою «29», тобто 29 вересня, і з жахом дивиться на цифру «1», тобто 1 жовтня, яка видніється з-під цифри «30», адже «реченець поставлений

* Негус — титул імператора Ефіопії. Негус був главою держави й уряду.

Гітлером Бенешові кінчиться 1-го жовтня». Е. Бенеш говорить: «Ще ніколи не чекав я 1-го з таким трепетом!..» [58].

Про події 1 жовтня 1938 р. йшлося і в добірці гумористичних усмішок під рубрикою «Точка над “к”». Так, під час останньої промови Гітлер заявив: якщо «чехи не віддадуть Судетів до 1-го жовтня... то він перетовче їх до останньої **крофти*** і з’їсть на **сирово** (виділення авт. — *В. Г.*)». А «Бенешові в часі промови Гітлера гикнулося. “Ой, хтось мене згадує!” — сказав Бенеш» [54].

Боягузлива поведінка європейських держав іронічно відображена в дотепному фейлетоні автора під псевдонімом Ной п. н. «Пошилися в дурні», побудованому на основі побутової історії про двоюрідних братів. У ній йшлося про те, як однієї днини два голуби-«поштовці» двоюрідного брата («двоестаршого» і «дводужчого») опинилися у клітці автора фейлетону і як брат зажадав їх «звороту, так само, як Гітлер Судетів у чехів». Союзниками автора стали два сусідські парубки, які мали на двоюрідного брата «око» і звелили йому не вступатися ні на крок і не боятися. «Коли він зачне вже теє, то вони зразу прискакують і тоді вже йому теє». Однак усе закінчилося побиттям фейлетоніста. А як повелися союзники? Вони накинулися на автора зі словами: «І до кого ти, жабо, горойжишся?»; «Ех, смаркачу, та ти до старших?». Страшна безпорадність і сором за свою дурість охопили його, і він ревно заплакав. Фейлетон закінчується так: «Коли часописи почали нотувати високу тенденцію до плачу в Чехословаччині, я перший зрозумів чехів. Так плаче людина, що рахувала на союзників і пошилася в дурні» [38].

Опосередковано теми Карпатської України торкається і «Словар “Комаря”», зокрема щодо іронічного тлумачення слова «автономія»: «Автономія — гляди “абсурд”. Абсурд — гляди “автономія”» [52]. Якщо віднести це тлумачення до закарпатських реалій, то можна стверджувати, що воно і справді сприймалося виключно як абсурд брехливих чеських політиків.

Забігаючи наперед, відзначимо, що згодом слово «автономія» наповнилося гіркотою і для самих чехів. Це гостро-сатирично змальовано на карикатурі «По аудієнції Гахи в Гітлера». На ній засмучений президент Чехословаччини Еміль Гаха в смокінгу і з циліндром

* Мається на увазі міністр закордонних справ Чехословаччини Каміль Крофт.

у руці витирає хустинкою спітніле чоло після аудієнції з Гітлером. До Гахи звертається український громадський і політичний діяч та журналіст Василь Мудрий: «Будьте такі добрі, скажіть, як ви це зробили, що ви так скоро дістали для Чехії автономію?» [45].

Суспільно-політична ситуація в Європі кінця 30-х рр. ХХ ст., відображена на шпальтах часопису «Комар», дуже нагадує сучасні українські реалії. Історія ніби повторюється: західноєвропейські держави мовчки сприйняли анексію Криму Росією, намагаючись таким чином задовольнити ненаситні територіальні апетити Путіна, і далі виявляють тільки надмірну стурбованість щодо неоголошеної гібридної війни Російської Федерації проти України та неохоче вводять санкції проти східного агресора. Тож Україна як у минулому, так і сьогодні змушена розраховувати тільки на власні сили, щоб не повторити помилок довоєнної Чехословацької республіки, складовою частиною якої було Закарпаття.

26 жовтня 1938 р. уряд Підкарпатської Русі очолив Августин Волошин, після чого автономія була перейменована у Карпатську Україну. Однак на щойно створену самостійну українську державу почала зазіхати Угорщина. 2 листопада 1938 р. відбувся Перший німецько-італійський міжнародний арбітраж у Відні, через що й отримав назву «Віденський арбітраж». За його рішенням Угорщині було передано значну частину території Карпатської України (Ужгородський, Мукачевський і Севлюський повіти) з містами Ужгород, Мукачеве і Берегове). 10 листопада 1938 р. президент Карпатської України Августин Волошин змушений був перенести столицю до Хуста.

Угорські зазіхання на територію Карпатської України яскраво ілюструє карикатура п. н. «Підкарпатські залицяльники», опублікована на сторінках «Комара» ще до Віденського арбітражу. Молоду дівчину у національному строї, яка уособлює Підкарпаття, оточують три постаті у військовій формі — хвацький угорець спереду, ззаду німець, подібний до Гітлера, і збоку гайдук (ймовірно, румун). Дівчина говорить: «...той мене пече ріже, / Хто нелюбий ввічі лізе...» [42]. На карикатурі зображено потенційних загарбників Карпатської України — гортистську Угорщину, гітлерівську Німеччину і боярську Румунію, однак найагресивнішою з них була Угорщина. «Щось ворухиться в Європі, — писав Т. Курпіта (під

псевд. Теок) у вірші. — До границі гонвед преться, / Хтів би з'їсти Закарпаття» [27].

Після анексії Судетів гітлерівською Німеччиною чехословацькі політики розуміли, що невтішна доля чекає і Закарпаття. Т. Курпіта (під псевд. Теок) у своїх «Правдоложках» писав: «Задумався Задіна й Батя: / Не за горами Закарпаття» [22].

Угорська окупація частини закарпатських земель спричинила появу на сторінках «Комара» чимало сатиричних та жартівливих публікацій. Так, у добірці п. н. «“Кореспонденції” з Хусту», у сатирично-гумористичному повідомленні «Краснорічивість», довідуємося, що в Угорщині відбувається з'їзд хліборобської партії, на якому, між іншим, «вирунув проєкт поліпшити мадярську расу волів заграничним матеріалом». Між присутніми виникло велике обурення. Після пишних похвал на честь рідної худоби один годівельник волів так закінчив промову: «Ми не потребуємо нічого з заграниці. Мадярщина — мадярам!». «Один нарід, одна худоба», — додала редакція «Комара» [20]. Під повідомленням зазначено: «(Ухилена конфіска з ч. 46)».

У гостро-сатиричному повідомленні «Куди пішли свині», вміщеному в добірці п. н. «Говорила — їхала», йшлося про те, що вчені подали статистику домашніх тварин у Карпатській Україні перед Віденським арбітражем і після нього. «Показалося, м. ін., що після арбітражу більшість **свиней** опинилася в Мадярщині» [7].

На закарпатських українців у гортистській Угорщині чекала невтішна доля. Т. Курпіта (під псевд. Ю. Текур) у своїх «Придибашках» (у строфі п. н. «Закарпатська співанка») так писав про це: «Ой, чардаш, ой, чардаш, / Не коломийочка, / Ой, не нам ти чар даш, / Лиш кусень шнурочка» [26].

А якого «чару» зазнавали закарпатські українці від угорських загарбників — роз'яснює гумористична усмішка «Знає своїх». До коменданта відділу угорських військ, який зайняв одне село на Закарпатті, «що пішло під Мадярщину», прийшла бабуся і поскаржилася, що її пограбували жовніри. На його запитання, чи вони залишили щось у хаті, вона відповіла, що трохи залишили. І почула у відповідь: «Ну, то певно не з мого відділу» [17].

Гостре сатиричне перо «Комара» було спрямоване і на одну з болючих проблем Карпатської України — т. зв. добровільне при-

лучення закарпатських українців до Угорщини. Це яскраво ілюструє карикатура, вміщена на обкладинці ч. 48 1938 р. п. н. «Хто “бунтується” в Карпатській Україні». Редакція видання повідомляла про поширення вісток польськими та «мадярськими» газетами про те, що нібито «населення Карпатської України масово домагається прилучення до Мадярщини». На карикатурі змальовано євреїв та православного попа, які голосно кричать: «Ми хочемо до Мадярщини!» [62].

Цю тему продовжує добірка матеріалів п. н. «Точка над “к”». У ній вміщено сатирично-гумористичні повідомлення про те, що польська преса щодня пише про «домагання чергових сіл Карпатської України — прилучити їх до Мадярщини», а щоб справа йшла швидше, ця періодика подавала «домагання цілими сотнями» і нарахувала «вдвоє більше сіл, ніж є їх в Карпатській Україні»; а «куди сягає Карпатська Україна — про це може свідчити один підпис на домаганню “карпато-русинів з Америки” — прилучити Карпатську Україну до Мадярщини. Між іншими підписаний на “ноті” о. Петрика з... Добромиля». «Чи між підписаними “карпато-русинами” нема когось з Зеленого Клина, — резюмувала редакція “Комара”, — ще не просліджено» [57].

Однак були в Карпатській Україні й такі персонажі, як Пішта Фенцік, який заявив під час привітання «мадярів в Ужгороді, що він маляр з крові й кости». «Віriamo твердо, — додавала редакція “Комара”, — що це вже остання автопроба крові карпато-руського-руського мадаря» [57].

На захоплених територіях Карпатської України нова угорська влада щедро «віддячувалася» не лише автохтонному населенню, а й євреям. На карикатурі п. н. «Мадяри виготовлять протижидівський закон» зображено угорця із закладеними за спиною руками і повернутого спиною до єврея. Єврей з Ужгорода вигукує: «Вітай, збавителю!». А угорець у відповідь: «Жидам руки не подаю» [30].

Поza увагою «Комара» не залишилися і протестні настрої на окупованих Угорщиною закарпатських територіях. На карикатурі «Образок з Мункачова» від «комарівського» ілюстратора з Хуста зображено місто. На задньому плані вулицею марширують озброєні вояки. На будинках із написами «Хліб» та «Молоко» забиті навхрест вікна і двері. З одного вікна сумно виглядає жінка. На передньому

плані поліцей схопив чоловіка, який розклеїв на стіні велику листівку з написом: «Хочемо всі назад до Карпатської України», і б'є його дрючком. А неподалік два жебраки гріються біля вогню посеред вулиці [39].

Відображаючи наслідки Віденського арбітражу — угорську окупацію частини Карпатської України, автори і карикатуристи «Комара» показували, що долю закарпатських українців, незважаючи на їхні стремління та прагнення, безцеремонно вирішували політики тогочасної Німеччини та Італії. Однак передовсім «Комар» приділяв більше уваги розвінчуванню брехні угорських політиків та польської преси, які гіперболічно перебільшували бажання закарпатських українців прилучитися до Угорщини.

Символом народного зриву в Карпатській Україні могла б слугувати карикатура п. н. «Коли тріщать кайдани...», вміщена на обкладинці журналу, яка була конфіскована. Карикатурист Едвард Козак зобразив високі гори, над ними — підняті руки в кайданах. Людина хоче ці кайдани порвати, бо тримає ланцюг в одній з рук; удаліні, над горами, сходить сонце волі, а на них сунуть чорні хмари. Спиною до глядача стоїть ендек* із ціпком замість шаблі та з примірником газети «Słowo Narodowe» у правій руці, а високо піднятою лівою рукою, стиснутою у п'ястук, він погрожує людині в кайданах і кричить, бризкаючи слиною. Над карикатурою — напис: «Ендецьке “Слово Народове” обмурується і “протестує” проти права до самовизначення підкарпатських українців». Унизу вміщено такий діалог: «Голос з-за Карпат: “Прийшов час пірвати оці чеські кайдани!”». Ендек: “Не позволям!!!”» [19].

Сусідні держави, зокрема Польща та Угорщина, навіть не вважали за потрібне чути про існування Карпатської України, оскільки вони були зацікавлені в тому, щоб закарпатського питання взагалі не існувало. Ось як відображає це «Комар» в одній із заміток, вміщених під спільною назвою «Закарпатські ощипки»: «Зацікавлені в закарпатському питанні (зацікавлені в тому, щоб його не було!) сусіди заглушували весь час українські радієві комунікати з Німеччини. В апараті сильно свистало, важко було будь-що почути. Але коли спі-

* Ендек — скорочено: від початкових букв польського Narodowa Demokracja — національна демократія.

кер проголосив в неділю історичний акт проклямації Закарпатської державности — **навіть глухий міг почути кожне слово**. В апараті свистало дуже слабо. Так свище тільки в носі, коли кого бере індіча лють безсилля» [16]. Під цією заміткою ручкою написано: «конф.».

У сучасних дослідників може викликати зацікавлення і те, як автори сатирично-гумористичного часопису «Комар» сприймали і трактували саму назву новоутвореної держави за Карпатами. Зокрема, у добірках іронічних повідомлень п. н. «Точка над “к”» вміщено декілька назв Карпатської України. В одному з них редакція «Комара» повідомляє, що «Діло» написало таке: «Чехо-Словацько-Закарпатська Держава». «Що ж то має означати? — запитує редакція і сама ж коментує: “Чехо” — походить, певно, від “Чехи, Чехін”, “Словацько” — від “Словаки, Словаччина”, але від чого “Закарпаття”? Бо хіба нема ніде закарпатської нації?» [55]. В іншій замітці редакція «Комара» іронізує, що радник Копач пропонує в «Ділі» назвати нову Чехо-Словако-Українську державу «Центрославією». «...Не маємо нічого проти того, — резюмує редакція, — лише не знати, як поставляться до того: Центр-союз, Центр-банк, Цетро-зел, Центр-збут, Центр-риба й центр-огрівання» [56].

Безперечно, найрозповсюдженішою назвою на шпальтах «Комара» була назва «Карпатська Україна». Паралельно вживалися також назви «Закарпатська Україна», «Підкарпатська Русь», «Підкарпаття». Однак редакція наводить і негативні назви на означення новоутвореної держави, які використовували москвофільські та польські видання і журналісти. Ось лише кілька з цих означень: «Подкарпатська Русь», «Подкарпатская Русь» («Рассея»), «Закарпатська Русь», «Русь Закарпацка». Це негативне ставлення до назви «Карпатська Україна» добре ілюструє карикатура п. н. «Учитель і учень (Від нашого ілюстратора в Хусті)». Редакція «Комара» повідомляє, що чеська преса, передовсім «Чеське Слово», дуже часто використовує поруч назви «Карпатська Україна» стару — «Подкарпатська Русь». На карикатурі зображено двох журналістів у редакції. За їхньою спиною на стіні прибита цвяхом табличка з написом «Редакція “Чеського Слова” Прага». Співробітник «Чеського Слова» за столом ручкою закреслив назву «Карпатська Україна», а над нею вивів «Подкарпатская Русь (Рассея)». Інший журналіст, співробітник москвофільського видання, тримає у руках газету з фрагментом

назви «Послѣд[нія Новості]», поплескує колегу по плечу і говорить: «Кажу тобі, сину, перекресли назву: Карпатська Україна. Пиши: Подкарпатская Русь (Рассея)». Журналіст «Чеського Слова» відповідає, що носом чує, що буде недобре, адже «ті українці зачинають приходити щораз більше до голосу...», але перекреслює-таки слова «Карпатська Україна» і зізнається, що він пропаща людина, бо вже ніколи не визволиться від москвофільського впливу [61].

Виключно позитивного значення на сторінках сатирично-гумористичного журналу «Комар» надавали українські автори імені першого президента Карпатської України Августина Волошина. Теодор Курпїта у своїх «Правдоложках» називає його Батьком: «Поклін Вам, Батьку Августине, / Що Ви для люду гігієни / Каратимете ті всі «пташки», / Що мають **“чорныя рубашки** (виділення авт. — В. Г.)» [24]. Натомість польські журналісти (у «комарівському» дзеркалі) надавали імені А. Волошина переважно негативного забарвлення, пишучи про «банди Волошина», «молойци Волошина» [33], про «“виборчий терор” “боювек і банд” Волошина в Карпатській Україні» та «крваве боюфкі Волошина» [7] і т. п.

Як уже згадувалося, 8 жовтня 1938 р. було створено перший автономний уряд на чолі з Андрієм Бродієм. Уже 26 жовтня 1938 р. А. Бродія, який намагався проводити проугорську політику, було заарештовано за «державну зраду», і прем'єр-міністром Карпатської України обрано А. Волошина. Арешт А. Бродія не залишився поза увагою «Комара». На карикатурі п. н. «По арештуванні Бродія в Карпатській Україні» бачимо засмученого політика за ґратами. Внизу — напис: «Де ти б р о д и ш, моя доле...» [44].

Цю карикатуру доповнює вірш Т. Курпїти «Правдоложки» (строфа п. н. «П. Бродієві в альбом»): «Про того пана Бродія / Таку то думку маю я, / Що той в халепу все заходить, / Що навмання по світі б р о д и т ь!» (виділення авт. — В. Г.)» [24].

Ще одним «героєм» карикатур «Комара» став чехословацький політик, генерал Прхала, який перешкодив діяльності уряду Карпатської України.

На карикатурі Едварда Козака п. н. «З приводу напруження між Прагою і Хустом» зображено генерала Прхалу, який зі злістю підкопує лопатою фундамент будівлі з написом «Уряд Карпатської України». Під карикатурою напис: «Цей буде, той руйнує... Хто під ким яму копає...» [13].

На іншій карикатурі відображено ситуацію після відкриття генерала Прхали до Праги. На ній — генерал Прхала з валізкою і прив'язаною до неї шаблею, якого витурили за межі (образом межі тут є двері) Карпатської України. Однак генерал і далі пхає руки у двері з написом «Уряд Карпатської України», тож йому прищемлюють пальці правої руки. Від болю його обличчя перекривилося в гримасі. Внизу — іронічний напис: «П(р)хала пальці поміж двері...» [50].

На третій карикатурі генерал Прхала з валізою на плечі з таким поспіхом втікає з Карпатської України, що за ним здійнялася велика хмара куряви [49].

Однак центральною темою на сторінках «Комара» були майбутні вибори в Карпатській Україні. Редакція поряд із карикатурами містила також малюнки, зокрема на обкладинці ч. 42 за 1938 р. п. н. «В читальні». На ньому зображені читачі — чоловіки з оселедцями і довгими вусами та жінки в національних строях, із щасливими обличчями. Всі захоплено дивляться на газетну сторінку з написом «Закарпатська Україна», а за ними на столі лежить розгорнута газета з написами: «Вибори», «Франція й Італія» та ін. На газетній сторінці з написом «Закарпатська Україна» можна прочитати дві замітки цілком серйозного змісту: про те, що «центральный уряд у Празі затвердив створений в Ужгороді перший уряд Карпатської України», і про те, що «перший міністр Карпатської України при центральному празькому уряді, д-р Парканій... заявив, що Карпатська Україна вимагає такі самі права, що й Словаччина, та що незабаром відбудуться вибори до сойму Карпатської України» [4].

Вибори в Карпатській Україні зображено також на одній з карикатур очима «малого Ромця». Тут передвиборні скриньки із зачиненими замками і з бюлетенями зверху мають ноги і наввипередки біжать на вибори [69].

Згадуються вони і в гумористичних віршах, зокрема Ефрема («Замітний рух тепер у всім, / До діл всі пруть від слова — / Вибори в Хусті на часі, / А в нас знов “виборова”...» [11].

Проголошення Карпатської України мало широке відлуння і в Радянській Україні, що також стало предметом для сатиричних публікацій «Комара». Зокрема, на обкладинці ч. 12 журналу за 1939 р. Едвард Козак умістив карикатуру п. н. «По промові Ста-

ліна». Розлючений слон із написом на спині «У.С.С.Р.» та високо піднятим хоботом, над яким дзижчить комар, біжить за Сталіним. Сталін переляканий, з його голови злетіла будьонівка з п'ятикутною зіркою. Інший червоноармієць, зображений спиною до читачів, широко розкрив руки, немовби хотів зупинити розлюченого слона. Внизу карикатури вміщено напис: «Сталін виголосив велику політичну промову, в якій сказав, що деякі німці хотіли би прилучити слоня Радянської України до комаря Карпатської України». Червоноармієць запитує Сталіна: «Що сталося цьому слоневі??». А той відповідає: «Здається, вкусив його комар...» [47].

Тему «прилучення слоня Радянської України до комаря Карпатської України» продовжив Володимир Масляк (під псевд. Шило) у фейлетоні «На маргінесі». Зокрема, він зазначав: «Сталін заявляв, що слоня не можна прилучити до комара, тобто придніпрянську Україну до карпатської (хоч не подумав, сарака, що можна комара до слоня прилучити й вислід буде той сам)» [31].

Про те, як сприймали події в Карпатській Україні на Наддніпрянщині, розповідає «комарівський» ілюстратор з Хуста у карикатурі п. н. «Радіо з Карпатської України на Наддніпрянщині», вмістивши на останній сторінці журналу два малюнки і дві карикатури. Для одних наддніпрянців утворення Карпатської України було «відкриттям Америки». Це ілюструє перший малюнок, на якому зображено людину в темній кімнаті, що стоїть на колінах перед картою Європи і, слухаючи в навушниках передачу за допомогою саморобного радіопередавача, шукає на ній Карпатську Україну. Вікно в кімнаті закрито подушкою, з крана тече вода, а на підлозі горить свічка. Під картиною — напис: «Відкриття Америки». Для інших слухачів-наддніпрянців події в Карпатській Україні були справжнім щастям і викликали непідробне зацікавлення. Це ілюструє другий малюнок, на якому зображено чотирьох чоловіків і одну жінку, що сидять за столом і за допомогою саморобного лампового радіоприймача в навушниках слухають передачу з Карпатської України. Обличчя слухачів зосереджені, а жінки — аж сяє від щастя. Шостий слухач стоїть перед мапою на стіні, на якій позначені три міста: Київ, Львів і Хуст як столиця Карпатської України. Під картиною — напис: «Недозволена передача з Хусту». Натомість у третьої категорії жителів Наддніпрянщини події в Карпатській Україні викликали великий

жах. Це ілюструє третя карикатура, на якій зображено оскаженілого енкаведиста, який сидить у кріслі та стріляє з двох револьверів у радіопередавач. На підлозі валяється багато вистріляних гільз, а на стіні висить портрет Сталіна. Енкаведист кричить: «Малчать! Разстреляю!!!».

Переляк викликала Карпатська Україна також у зрусифікованих радянських урядовців. Це ілюструє четверта карикатура, на якій зображено радянського урядовця у сорочці з краваткою та підтяжками на штанах. Він сидить на підлозі під радіопередавачем, у який запхана подушка, та пальцями закриває вуха, щоб не чути радіопередачу з Карпатської України. І кричить: «Нет, не било і бить не может!..» [51].

Автори «Комара» критикували надто повільні зміни з українізації в Карпатській Україні. Так, у карикатурі п. н. «Після першого етапу українізації Хусту», надісланій кореспондентом-ілюстратором, зображено вулиці міста з будинками, на яких були їх найменування: «ул. Масарика», «ул. Бенеша», «ул. Розсыпала», а на передньому плані — двох перехожих — чеха й угорця, які розмовляють між собою. Чех звертається до угорця: «Так відіш, Дюля, уліце йсов пшеце єн наше [Так бачиш, Дюло, вулиці тільки наші]», який, погоджуючись, відповідає: «[Так. Українці] за вулиці ніколи не дерлися. То добрий, консервативний народ» [43].

Предметом жартів «Комара» ставали також львівські журналисти, які неоперативно висвітлювали події в Карпатській Україні. Так, на одній з обкладинок часопису вміщено карикатуру п. н. «Дві ворони». На ній дві ворони сидять на дереві, а під ними — карта Карпатської України. Ці ворони — це редактори «Діла» Іван Кедрин і Дмитро Паліїв. Останній звертається до першого: «Може, перестаньмо крякати, бо й так ніхто нас уже не слухає. Нема ради, події нас випередили!..» [9].

Ще раніше об'єктом незлобивих насмішок став відомий журналіст Роман Голяян. З публікації «Інтерв'ю в Ужгороді» довідуємося, що «Діло», «щоб не лишати надалі позаду подій, які наспівають у Карпатській Україні», вислало до Ужгорода власного кореспондента Р. Голяяна. Часопис публікував усе, що надсилав Голяян, зокрема неактуальні, на думку «Комара», запитання про відносини між москвофілами й українцями в молодій державі. «Видно, — резу-

мувала редакція “Комара”, — в цьому саме лежить оце “рефлексійне” становище “Діла” до Карпатської України, як писав Кедрин у “Ділі”» [18].

Автори «Комара» порушували важливе для Карпатської України питання щодо кордонів із Словацькою республікою. Так, від спеціального кореспондента-ілюстратора в Хусті надійшла карикатура п. н. «По заяві словаків у справі ненарушимости кордонів між Словаччиною і Карпатською Україною». На ній на фоні карпатських гір зображено ведмедя у кожусі та постолах, який з усмішкою дивиться через збільшувальне скло на малу мавпу, що тримає у руках листок з нечітким написом: «Границе словенське с Покар недзе меніт. Сідор [Словацькі кордони з Підкарпат не можна змінювати. Сідор]». Однією лапою ведмідь став мавпі на хвіст, тож вона скривилася від болю [46]. Такою була реакція уряду Карпатської України (змальованого в образі закарпатського ведмедя) на заяву Карола Сідора (в образі мавпи), словацького суспільно-політичного діяча, який виступав за автономію Словаччини в рамках Чехословацької республіки і був членом глінківської Словацької народної партії.

Однак на молоду Карпатську Україну неблаганно насувалися трагічні події. «Читаю саме у вечірній пресі, — писав М. М. у статті «Неактуальне», — що Словаччина проголосила незалежність, а на Карпатську Україну напали мадяри. [...] Одне лишилось і, здається, лишилось актуальне; що Прага, як була мудра, така мудра й лишилася. Як робила дурниці минулого року, такі саміські робить тепер. Змінилися тільки люди». Бо скільки б території Прага не втратила, вона «за стежку з Карпатської України і Словацією процесується» [28].

Серед таких нових людей був і президент Чехословаччини Еміль Гаха, якого зображено на карикатурі п. н. «Чеський магік». Е. Гаха жонглює двома смолоскипами: один — з написом «Словація» та другий — з написом «Карпатська Україна». Президент говорить: «Минулого року Бенеш бавився огнем і попівся, то хіба я не втну такої самої штуки?» [63].

Відзначимо, що після окупації гортистською Угорщиною Карпатської України редакція «Комара» вмістила на сторінках журналу карикатуру п. н. «Мадярщина виготовляє проект автономії для Карпатської України». На ній зображено Гітлера, який, тримаючи

руки на столі, нависає над карликоподібним регентом Королівства Угорщина Міклошем Горті і з посмішкою дивиться на нього. Угорський же очільник, вивівши на чистому аркуші паперу слово «Автономія», дивиться з острахом на Гітлера і заливається крокодилячими сльозами, позаяк не бажає жодної автономії для Карпатської України [29].

Доречно буде згадати, що наприкінці 1938 р. «Комар» подав також карикатуру п. н. «Автономія для України» на Сталіна. Редакція повідомляла: «Газети принесли чутки, що Сталін задумує обдарувати Україну... автономією». На карикатурі було зображено українця з оселедцем і в шароварах, який стоїть на колінах і руках, а на ньому лежить велика плита з написом «Федерація», а на неї більшовик у будьонівці викочує менший камінь з написом «Автономія». Українець говорить: «Видержав я федерацію, то видержу ще й автономію!..» [1].

Карпатська Україна спалахнула як зірка і як зірка згасла, але вона стала новим поштовхом до боротьби українців за соборну державу. І редакція «Комара» по змозі намагалася відобразити цей надзвичайний національний зрив. Поряд із гостро-сатиричними публікаціями та карикатурами, у яких критикувалися вороги та недоброзичливці молодій українській державі за Карпатами, редакція містила малюнки позитивного спрямування, характерні радше для серйозних, а не гумористичних видань, які доносили до читачів правдиву інформацію про події в Карпатській Україні та реакцію на них у поневолених Галичині та Радянській Україні. При цьому багато публікацій і карикатур «Комара» конфісковувала польська цензура.

Великий масив публікацій на сторінках «Комара» відображає повністю негативне ставлення польської преси і польського політикуму до Карпатської України та її першого президента Августина Волошина. Навіть більше — дуже часто польські журналісти вигадували неправдиві повідомлення про Карпатську Україну. Наочно це ілюструє одна з карикатур «Комара» п. н. «Що дехто не дочує...». На ній зображено вулик з написом «Карпатська Україна» і двох чоловіків (один нагадує угорського гусара, інший — поляка), які прислухаються, що діється у середині вулика. Гусар, піднявши вгору пальця, каже: «Чуєте, колего, як у тім улию гуде? Певно там є якісь

бунти!!.» [67]. Ця карикатура була конфіскована цензурою, про що свідчить примітка під її передруком у ч. 52: «(Ухилена конфіската з ч. 48)» [68].

Ніяк не могли змиритися з виникненням Карпатської України польські національні демократи — ендеки. На уже згаданій карикатурі Е. Козака «Коли тріщать кайдани...» ендецьке «Слово Народове» обмурувалося і «протестувало» проти права на самовизначення підкарпатських українців: «Не позволяю!!!» [19].

У карикатурі п. н. «Мах ништ ка вятер! [Не роби нічого на вітер!]]» редакція «Комара» зазначала: «У “Веку Новім” появилася стаття, в якій йдеться, що “в справе Русі Подкарпацкей мусіми биць не ублагані [у справі Підкарпатської Русі мусимо бути невблаганними]”...». На карикатурі зображено козака, який стоїть спиною до низькорослого працівника «Wieku Nowego». Його обличчя сягає рівня сідниць козака. Піднявши високо пальця, газетяр кричить до м'якого місця козака: «Не, я бинди не ублагани! [Ні, я буду невблаганний!]]. А козак відповідає: «А хто тебе, панцю, благає!?.» [32].

Як свідчить одна з карикатур «Комара» п. н. «Ендецькі маніфестації у Львові», у місті відбулися демонстрації на підтримку Карпатської України. У відповідь на них ендеки повибивали шибки у деяких українських крамницях. На карикатурі — два ендеки (один з них тримає камінь у руці, а інший жбурляє каміння в уже розбите вікно крамниці з вивіскою «Маслосоюз») кричать: «На Чехи! На Чехи!!.» [10].

Про те, як польська преса вперто не публікувала матеріали про утворення уряду Карпатської України, дотепно висміює одна із заміток, вміщена у добірці п. н. «Закарпатські ощипки». Редакція подає повідомлення паризького часопису про втечу Наполеона з острова Ельба і його похід на Париж. У перших текстах Наполеона порівнювали з найогиднішою потворою усіх часів, яка вирвалася з клітки й загрожує світу й Франції. А вже в останній редакційній публікації про нього йшлося так: «З нетерплячкою ожиданий Коханий наш Цісар вернувся на наше щастя в Париж» [16].

Подібно до антинаполеонівського паризького видання оцінював події на Закарпатті один краківський часопис: «(І-ший день): “Карпатська Україна? — Нізащо в світі. Польсько-мадярський кордон — так, але не жадна (жодна. — В. Г.) Карпатська Україна”.

(II-гий день): “З достовірних джерел довідуємося, що спільний польсько-мадярський кордон натрапляє на перешкоди з боку одної зацікавленої великої держави??? Не хочемо вірити, щоб офіціоз Герінга поміщував на першій сторінці заяви англійських українців у справі Закарпаття без відома відповідальних чинників”. Читаємо: “Кому в хосен вийде Карпатська Україна?.. Що уявлятиме вона більше, як небезпечне гніздо інтриг і терористичної акції проти сусідніх держав?..” (III-тій день, перед проголошенням уряду Закарпаття): “Закарпаття й державність?.. Як зможе воно полатати фінанси... Закарпаття таке бідне, бідне!..” (IV-тий день. Закарпаття проголошило державність): “...Закарпаття створило власний уряд”».

Редакція резюмувала повідомлення так: «...А “Ікацик” такий бідний-бідний. Голова вся в холодних окладах, очі підпухли з плачу, на зморщеному чолі холодний піт» [16]. Під цією заміткою ручкою написано: «конф.».

Журналісти-ендеки постійно писали про бідність Карпатської України, що стало приводом і для віршованих жартів. «Що Закарпатська Україна є убога, / То це ендецька правда вельми строга», — писав Теодор Курпіта у своїх «Правдоложках» [23].

З приводу створення уряду Карпатської України редакція «Комара» містила два повідомлення під рубрикою «Точка над “k”». У першому зазначено, що «Дзеннік Польські» так пише про Закарпатську Україну: «Тен клін мусі знікноць! [Цей клин мусить зникнути!]». А редакція додавала: «А клин — як навмисне — того самого дня пустив коріння». У другому повідомленні зазначено, що «на Закарпатській Україні повстав уже власний уряд, а “Век Нови” ще каже: Не!» [55].

З іронією зобразив «Комар» польського міністра Бека. Той сидить у кріслі з перев’язаною головою і зажурено каже: «Ух, як мене голова болить від журби, що Карпатська Україна не може бути самовистарчальною країною...» [5]. Щоправда, ця карикатура була конфіскована цензурою, але редакція повторно вмістила її під тією ж назвою у ч. 49 із приміткою: «(Ухилена конфіската з ч. 46)» [6].

Під гостре перо «Комара» потрапляли й інші польські політики, зокрема Станіслав Грабський, Станіслав Гломбінський. Так, на карикатурі п. н. «Грабський у своїх відчитих домагається збройного походу на Карпатську Україну» зображено С. Грабського верхи на

віслюку з шапкою, що нагадує баняк, на голові. Однією рукою політик тримається за вухо віслюка, а в другій — у нього чорнильна ручка замість списа. З-під копит віслюка летить пилюка. Внизу під карикатурою — напис: «Новітній Дон-Кіхот» [8].

Інший польський громадсько-політичний діяч, С. Гломбінський, як вважав автор «Комара» Шило, «остаточно доказав, що “не було й не будет”, а є тільки Русини й рускі людек» [31].

Редактор Бончковські в «*Biuletynie Polsko-Ukraińskim*» обіцяв для українців Галичини збудувати Україну, якщо вони будуть прислухатися до його порад. На карикатурі п. н. «“Приятель” з Бюлетину» Бончковські повчально звертався до українця, який захоплено дивиться на закарпатського гуцула за горами: «Ти до того за Карпатами не загляндай, бо он малорусін, а ти українець. Як мене послухаш, то я тобі Україне збудуєн [Ти до того за Карпатами не загляндай, бо він русин, а ти українець. Як мене послухаш, то я тобі Україну збудую]» [48].

На основі публікацій та карикатур «Комара» можна зробити висновок, що польська преса постійно перекручувала події в Карпатській Україні та нерідко подавала й неправдиві відомості. Зокрема, інформує «Комар», польська газета «*Ranogama*» «віписала» таке у власній кореспонденції з Карпатської України: «По всях рускіх гуляйон кржаве боюфкі Волошина і ржнон людностьць... [По всіх руських селах гуляють криваві боївки Волошина і вирізають людей]» [7].

Польська преса, на переконання авторів «Комара», брехливо висвітлювала вибори в Карпатській Україні. Ось як про це йдеться у добірці гумористичних повідомлень під спільною назвою «Говорила — іхала»: «“Слово Народове” каже, що “жонд [уряд] Русі Закарпацкей” навчився робити вибори». Справді навчився, зауважувала редакція «Комара», «але не від тих учителів, що в них виборці голосували на 105 %, тобто на сто управлених до голосування було в урні 105 голосів і всі за урядовою листвою». У другому повідомленні йшлося про те, що деякі агенції й видання пишуть про «виборчий терор» «боювек і банд» Волошина в Карпатській Україні та про сіль як виборчу «ковбасу». Редакція «Комара» резюмувала: «Хто знає тільки “баденівські” вибори, той інших не розуміє» [7], натякаючи на організовані польським шляхтичем Казімежем Бадені вибори у

Галичині 1897 р., під час яких 10 осіб було вбито, 19 — важко поранено, 769 — заарештовано. Ці криваві вибори увійшли в історію п. н. «баденівські», коли серед 63 послів від Галичини було лише 3 українці.

Те, що польська преса не могла вигадати нічого цікавішого за твердження, нібито в Карпатській Україні виборців підкуповували сіллю, стало темою для фейлетона Грицька Мухи «Виборча ковбаса». Коли завершилися вибори в Карпатській Україні, то на них «не було ніде 105% голосуючих». Однак якщо вірити «експресам», «гоньцям» та іншим «патем» і «панорамам», то «молойци Волошина виржнелі [вирізали]» половину виборців, щоб інша половина могла піти на вибори і там за миску солі віддати свій голос. Трохи дивно, іронізував Грицько Муха, що той бідний «закарпацькі людек» так дешево себе продав, тоді як за подібне люди отримують метр ковбаси або гарні дринглі... «Премієрові Волошинові можна погратулювати», — з гумором писав автор, адже досі люди полювали за допомогою солі тільки на зайців, але щоби «виборців стягати» — над цим ніхто не подумав, тільки редактори «експресів» та «гоньців» [33].

Редакція «Комара» витворила на своїх шпальтах збірний образ брехливого польського журналіста — такого собі пана Мергеля, кореспондента Пата і Радія. Під час виборів він повинен був робити в Карпатській Україні «оригінальні знімки й прислати своїм родакам, як то “січовники” посипають виборцям сіллю хвості, щоби тільки стягнути їх (виборців — не хвості) до виборчої урни. “Курієрок” дав би тисячі за таку знимку. Але “січовники” хитрий нарід, роблять напевно всі ті штучки дискретно». Пан Мергель якось дав собі раду, тож завтра-післязавтра слухачі мали змогу почути по радіо цікаві речі з Хуста [33].

Під час виборів у Карпатській Україні не залишалося осторонь польської преси і польське радіо, що також стало приводом для жартів «Комара». Під рубрикою «Точка над “к”» вміщено такий гумористичний діалог: «Польське Радіо ніколи не впровадить телевізії». — «Ну?» — «Бо в який спосіб подавало би тоді комунікати про заворушення в Закарпатській Україні?» [56].

В уже згаданому фейлетоні «Виборча ковбаса» Грицько Муха розповідає про свого сусіда Антонія Барду, який вже п'ятий апарат «справив» собі, відколи львівське радіо розпочало подавати свої

«оригінальні репортажі» з Карпатської України. Між ним і диктором відбувається діалог, подібний до вертепного. Для прикладу наведемо кілька фрагментів. «Юж другі тидзень содзе тутай в Гушце... [Уже другий тиждень сиджу тут у Хусті]». — «Сидиш, дай Боже, абись уже й не встав...» — «Щовечора чую стріли...» — «А стріляло би тобі в голові...»; «Тепер може притихнуть “січовниці”, бо генерал Прхала...» — «А пхало би тебе в трястю та в болото...» — «Вчора розброєно цілий відділ січі, редактор органу Волошина арештований, разом з ним кільканадцять проводирів...» — «А хотів бись, правда?».

Однак голос не вгавав, сповіщаючи, що в Карпатській Україні «терор з дня на день росте...», що «чим ближче до виборів, тим частіше приходять до заворушень, бо карпаторусіні не хочуть чути про такі вибори...»; що «молойци Волошина чимраз більше роззухвалені...», що «банди Волошина збили до непритомності греко-католицького священика...». І Антоній Барда не витримав такої наруги: «Бреши, небоже, але міру знай...» — сказав і з розгоном опустив букову палицю на «детектор», тобто на передавач [33].

Однією з провідних тем польської преси — у трактуванні «Комара» — була погана комунікація з Карпатською Україною. І тут знову на сцену виходив пан Мергель. Гриць Муха у фейлетоні «Пан Мергель і мряка» розповідав, як п. Мергель вибрався автом у Підкарпатську Україну, і наводив зміст його прецікавого репортажу: «На “Закарпацку Русь” приїздимо вночі. Темно, як муринові в кулаці. [...] На цілій “Закарпатській Русі”, де тільки сягає рука уряду Волошина, темно через цілу ніч. Щойно рано можемо їхати даліше. Але показується, що даліше їхати... неможливо. Головний шлях забили військові авта. ...Треба уступити. ... І п. Мергель уступив: з'їхав на бічну дорогу. Але на “Закарпатській Русі” лихо не спить. Пан Мергель в'їхав у яму й даліше ані руш. Хоч сядь і плач “на жонди Волошина” (на уряд Волошина. — *В. Г.*), що так занедбали дороги. Пан Мергель пригадав собі чудові, вигідні “малопольські дороги”, зітхнув і зачав витягати авто. Видно, що на “Русі” болото рідке, бо якось поїхалося даліше. І хтозна, чи на вечір п. Мергель не був би в Хусті, якби не нове лихо, яке переслідує комунікацію на “Закарпацкей Русі”. Мряка. Така вам мряка, що свого носа не бачите... Ну, тут чоловіка може ясна... (даліше пропускаємо). Жонд

Волошина сидить у Хусті й організовує Січовиків, а по дорогах мряка, як сметана, авто п. Мергеля мусить їхати нога за ногою, чи то — колесо за колесом. [...] Всякі “Нові Часи” захоплюються порядками на “Русі”, а тим часом прошу: навіть така комунікація там в оплаканому стані; по дорогах темно, часті мряки, а уряд Волошина навіть пальцем не кивне. [...] Такий то стан комунікації в Карпатській Україні за уряду Волошина. Як цілий культурний світ може на це глядіти?» [35].

Польське агентство телеграфічне (ПАТ) також стало об’єктом жартів для «Комара» з приводу поганої комунікації у Карпатській Україні. На карикатурі п. н. «ПАТ застряг» зображено переляканого чоловіка, який стоїть на фірі і батоном поганяє двох коней, що застрягли у чорному болоті (видно тільки їхні голови і крупи коней з піднятими догори хвостами). На фірі причеплена табличка з написом «РАТ» та коробками з написом «Wyбогу». Вгорі напис: «ПАТ заповів, що з причин комунікаційних труднощів подасть вислід виборів з Карпатської України аж за кілька днів» [41].

З поганої комунікації, яка була постійною темою польської преси, іронізує також Володимир Масляк (під псевд. Шило) у фейлетоні «На маргінесі». Однак буває і так, зазначає автор, що іноді «навіть ПАТ не говорить вже про злу комунікацію на Русі Закарпацкей...» [31].

Про що інформували своїх читачів польські журналісти — добре можна уявити з добірки повідомлень «Комара» п. н. «“Кореспонденції” з Хусту». Редакція видання зазначала, що з ласки Божої журналіст однієї газети вибрався особисто до Хуста, щоб звідати надсилати найновішу інформацію про ситуацію в Карпатській Україні, і з дороги посилав телеграму за телеграмою, які під красномовними заголовками друкувала газета, як-от: «Уряд Карпатської України висить у воздуху» (позаяк «члени уряду їздять літаком з Хусту до Праги, з Праги до Відня, з Братислави до Берліна, і так без кінця»); «Голод» (бо «ніхто, навіть за великі гроші, не може купити собі хоч трохи птичого молока. [...] Марцепанів теж нема. Між населенням помітний теж великий голод на пресу і друковане слово взагалі»); «Жадають плєбісциту» (адже «населення масово домагається плєбісциту і прилучення до Мадярщини», а одну з декларацій підписали такі чільні «русскі» діячі: «Тідіцк, Облетільов,

Зеедіцк, Варга, Шпігель і Розенкранц»); «Холера» (бо автора, який цікавився господарським розвитком Карпатської України і заходами уряду, «нині вже б р а л а х о л е р а. Так на власній шкурі я переконався, що вістки про холеру, про які ви мені пишете, є правдиві»). Редакція «Комара» резюмувала, що такі й подібні інформації посилав журналіст щоденно, але одного дня прийшла від нього телеграма, «що зайшла нова політична ситуація, відтелефонуйте негайно, що зробити з розрахунками і голодом в Карпатській Україні». На неї отримав відповідь: «Natyhmazcz przyjeżdzywacz!! [Негайно приїжджай!!]» [20].

З приводу голоду і холери в Карпатській Україні, про які писали польські журналісти, іронізує також Т. Курпіта у своїх «Правдоложках»: «Що глуд [голод] на Русі і холера, / Це “Векова” буйда [брехня] щира» [25].

Іронізує над польською пресою і Грицько Муха у фейлетоні «Дивний рік»: «На Русі Закарпатській нарід має досить “волошинців” і “виборчого терору” і одного гарного дня цього дивного Р. Б. 1939 переведе “плебісцит” і прилучиться до Ужгороду — (або Ужгород прилучиться до неї) — в Малопольщі всіх українців треба в найкоротшому часі спольонізувати, як написав котрийсь “Курієрок”; ну, а над Дніпром — це вже стара байка — ендеки ніколи не допустять до жадної України. [...] В найкоротшому часі мусить нас не стати» [34].

У проаналізованих публікаціях ми вже показували гіперболічне перебільшення польської преси щодо прагнень чергових сіл Карпатської України прилучитися до Угорщини [57] та про те, хто «бунтується» в Карпатській Україні [62]. Публікації цього плану доповнює карикатура п. н. «НОВІ жиДИВЕРСАНТИ». На ній зображено мапу Карпатської України, на яку польські єврейські журналісти кидають з ненавистю чорнило, плюють, а один з персонажів стоїть на редакційному столі, на якому лежить газета з написом «Chwila», і довгою, немов спис, ручкою штрикає у столицю Карпатської України — Хуст. Зверху над карикатурою напис: «З приводу частих нападів жидівської преси проти Карпатської України» [37].

Отже, у віддзеркаленні «Комара» польська преса і польські політики сприймали події в Карпатській Україні виключно негативно, переключували їх і ширили серед населення різні вигадки та

нісенітниці. У негативному контексті польська преса використовувала також ім'я першого президента Карпатської України Августина Волошина. Однак завдяки дотепним публікаціям і карикатурам «Комара» читачі могли дізнатися про справжні причини необ'єктивного ставлення польської преси і політикуму до Карпатської України.

Невелику за обсягом групу становлять карикатури під рубрикою «Чужий гумор про Україну», а згодом — «Україна в чужому гуморі», в яких прямо чи опосередковано згадується і Карпатська Україна. Так, на карикатурі з британського сатиричного журналу «Punch» зображено Гітлера, який розбороняє трьох дітей (двоє (на їх ранцях написи — «Poland» та «Hungary») б'ють третього (на його ранці напис «Ruthenia») і каже: «Я не можу спокійно дивитися. Як цей бідний і малий чехо-словак плаче...» [66]. Однак, як засвідчує напис на ранці цього хлопчика, «бідний і малий чехо-словак» насправді є закарпатським рутеном, тобто українцем.

Опосередковано заторкує тему Карпатської України й карикатура з болгарського гумору, на якій змальовано двох чоловіків на фоні темних хмар. Один з них нагадує угорця, інший — румуна, і обидва голодними очима дивляться на сплячу дівчину, вигин її тіла нагадує Карпатські гори, а в долині вміщено напис «Рутенія». Під карикатурою подано напис: «Карпатська казка про сплячу князівну» [60].

І лише єдина карикатура з італійського журналу «Il Travaso» відверто говорить про Карпатську Україну, яка асоціюється для художника з «карпато-українським їжаком». На цьому малюнку зображено білого ведмеда у кашкеті та з написом на грудях «U.R.S.S.» і п'ятикутною зіркою. Лапою ведмідь хоче торкнутися їжака з написом «Ruteni» — вживаною раніше назвою на означення Західної України та Закарпатської України. Під карикатурою вміщено слова: «Совітський медвідь і карпато-український їжак» [59].

Проаналізовані публікації та карикатури «Комара» 1938—1939 рр., у яких відображено події в Карпатській Україні, дозволяють зробити висновок, що сатирично-гумористичний ілюстрований журнал щиро вітав новоутворену державу за Карпатами і гостро критикував та висміював усіх її ворогів і недоброзичливців. Завдяки дотепним публікаціям і карикатурам — візуалізації контенту — галицькі читачі могли побачити справжнє обличчя тогочасних чехо-

словацьких, німецьких, угорських та польських політиків і польської преси у ставленні до Карпатської України.

Авторам «Комара» вдалося досягти великого ефекту завдяки вдалому поєднанню високомистецьких карикатур, творцями яких були відомі західноукраїнські художники Едвард Козак, Лев Сенишин та ін., з дотепними фейлетонами, жартівливими гумористичними та сатиричними повідомленнями. Серед талановитих творців видання були такі відомі західноукраїнські письменники, як Теодор Курпіта (виступав як під справжнім прізвищем, так і під псевдонімами Теок, Ю. Текур) та Володимир Масляк (виступав під псевдонімом Шило). У своїх публікаціях літератори вдало використовували побутові історії для відображення суспільно-політичних подій, алюзії до галицьких реалій, а в діалоги своїх персонажів нерідко вкраплювали жартівливі елементи вертепного дійства.

Усе це дозволяло сатирично-гумористичному ілюстрованому часопису «Комар» показати справжню велич Карпатської України і нищість її ворогів та дає змогу провести багато паралелей із сучасними подіями в Україні, щоб не повторювати помилок минулого.

1. Автономія для України // Комар. — 1938. — 25 груд. (ч. 52). — С. 8.
2. Англія вмиває руки // Комар. — 1938. — 25 верес. (ч. 39). — С. 5.
3. Біг пес через овес // Комар. — 1938. — 3 лип. (ч. 27). — С. 2.
4. В читальні // Комар. — 1938. — 16 жовт. (ч. 42). — Обкл.
5. Велика журба // Комар. — 1938. — 13 листоп. (ч. 46). — Обкл.
6. Велика журба // Комар. — 1938. — 4 груд. (ч. 49). — С. 8.
7. Говорила — їхала // Комар. — 1939. — 19 лют. (ч. 8). — С. 3.
8. Грабський у своїх відчитих домагається збройного походу на Карпатську Україну // Комар. — 1939. — 29 січ. (ч. 5). — С. 4.
9. Дві ворони // Комар. — 1938. — 6 листоп. (ч. 45). — Обкл.
10. Ендецькі маніфестації у Львові // Комар. — 1938. — 2 жовт. (ч. 40). — С. 5.
11. *Ефрем*. Носом по вітрі / Ефрем // Комар. — 1939. — 19 лют. (ч. 8). — С. 2.
12. З Закарпатської України // Комар. — 1938. — 21 серп. (ч. 34). — С. 5.
13. З приводу напруження між Прагою і Хустом // Комар. — 1939. — 12 берез. (ч. 11). — Обкл.
14. Закарпатська анекдота // Комар. — 1938. — 9 січ. (ч. 1/2). — С. 7.
15. *Закарпатський Комаренко*. Закарпатська пресхроніка з хроном / Закарпатський Комаренко // Комар. — 1938. — 23 січ. (ч. 4). — С. 6.

16. Закарпатські ошипки // Комар. — 1938. — 16 жовт. (ч. 42). — С. 2.
17. Знає своїх // Комар. — 1938. — 4 груд. (ч. 49). — С. 4.
18. Інтерв'ю в Ужгороді // Комар. — 1938. — 30 жовт. (ч. 44). — С. 3.
19. Коли тріщать кайдани... // Комар. — 1938. — 2 жовт. (ч. 40). — Обкл.
20. «Кореспонденції» з Хусту // Комар. — 1938. — 4 груд. (ч. 49). — С. 3.
21. [Курпіта Т.]. Оком по Європі / Ю. Текур // Комар. — 1938. — 25 верес. (ч. 39). — С. 5.
22. [Курпіта Т.]. Правдоложки / Теок // Комар. — 1938. — 9 жовт. (ч. 41). — С. 5.
23. [Курпіта Т.]. Правдоложки / Ю. Текур // Комар. — 1938. — 23 жовт. (ч. 43). — С. 2.
24. Курпіта Т. Правдоложки / Т. Курпіта // Комар. — 1938. — 13 листоп. (ч. 46). — С. 4.
25. Курпіта Т. Правдоложки / Т. Курпіта // Комар. — 1938. — 27 листоп. (ч. 48). — С. 3.
26. [Курпіта Т.]. Придибашки / Ю. Текур // Комар. — 1938. — 18 груд. (ч. 51). — С. 5.
27. [Курпіта Т.]. Щось ворухиться... / Теок // Комар. — 1938. — 16 жовт. (ч. 42). — С. 6.
28. М. М. Неактуальне / М. М. // Комар. — 1939. — 19 берез. (ч. 12). — С. 3.
29. Мадяри виготовлять протижидівський закон // Комар. — 1939. — 1 січ. (ч. 1). — С. 4.
30. Мадярщина виготовляє проєкт автономії для Карпатської України // Комар. — 1939. — 11 черв. (ч. 24). — С. 5.
31. [Масляк В.]. На маргінесі / Шило // Комар. — 1939. — 19 берез. (ч. 12). — С. 2.
32. «Мах ништ ка вятер!» // Комар. — 1938. — 30 жовт. (ч. 44). — С. 5.
33. Муха Г. Виборча ковбаса / Гриць Муха // Комар. — 1939. — 19 лют. (ч. 8). — С. 5.
34. Муха Г. Дивний рік / Гриць Муха // Комар. — 1939. — 23 лют. (ч. 9). — С. 3.
35. Муха Г. Пан Мергель і мряка / Гриць Муха // Комар. — 1939. — 5 лют. (ч. 6). — С. 4.
36. Негус у Бенеша // Комар. — 1938. — 25 верес. (ч. 39). — С. 3.
37. НОВІ жиДИВЕРСАНТИ // Комар. — 1939. — 12 лют. (ч. 7). — Обкл.
38. Ной. Пошилися в дурні / Ной // Комар. — 1938. — 2 жовт. (ч. 40). — С. 3.
39. Образок з Мункачова // Комар. — 1939. — 23 лют. (ч. 9). — С. 8.
40. Останні години Ліги Народів // Комар. — 1938. — 9 жовт. (ч. 41). — Обкл.

41. ПАТ застряг // Комар. — 1939. — 19 лют. (ч. 8). — Обкл.
42. Підкарпатські залицяльники // Комар. — 1938. — 9 жовт. (ч. 41). — С. 5.
43. Після першого етапу українізації Хусту // Комар. — 1939. — 12 лют. (ч. 7). — С. 8.
44. По арештуванні Бродія в Карпатській Україні // Комар. — 1938. — 13 листоп. (ч. 46). — С. 3.
45. По аудієнції Гахи в Гітлера // Комар. — 1939. — 26 берез. (ч. 13). — Обкл.
46. По заяві словаків у справі ненарушимости кордонів між Словаччиною і Карпатською Україною // Комар. — 1939. — 12 лют. (ч. 7). — С. 5.
47. По промові Сталіна // Комар. — 1939. — 19 берез. (ч. 12). — Обкл.
48. «Приятель» з Бюлетину // Комар. — 1938. — 13 листоп. (ч. 46). — С. 5.
49. Прхала... // Комар. — 1939. — 19 берез. (ч. 12). — С. 4.
50. П(р)хала пальці поміж двері... // Комар. — 1939. — 29 січ. (ч. 5). — Обкл.
51. Радіо з Карпатської України на Наддніпрянщині // Комар. — 1939. — 19 лют. (ч. 8). — С. 8.
52. Словар «Комаря» // Комар. — 1938. — 3 лип. (ч. 27). — С. 2.
53. *Сніцарчук Л. В.* Українська сатирично-гумористична преса Галичини 20—30-х рр. XX ст.: історико-функціональний аспект та інтерпретаційні особливості : монографія / Лідія В. Сніцарчук. — Л., 2001. — 240 с.
54. Точка над «к» // Комар. — 1938. — 2 жовт. (ч. 40). — С. 5.
55. Точка над «к» // Комар. — 1938. — 16 жовт. (ч. 42). — С. 4.
56. Точка над «к» // Комар. — 1938. — 6 листоп. (ч. 45). — С. 5.
57. Точка над «к» // Комар. — 1938. — 20 листоп. (ч. 47). — С. 4.
58. Тривога Бенеша // Комар. — 1938. — 2 жовт. (ч. 40). — С. 3.
59. Україна в чужому гуморі // Комар. — 1939. — 22 січ. (ч. 4). — С. 3.
60. Україна в чужому гуморі // Комар. — 1939. — 19 лют. (ч. 8). — С. 3.
61. Учитель і учень // Комар. — 1939. — 19 лют. (ч. 8). — С. 4.
62. Хто «бунтується» в Карпатській Україні // Комар. — 1938. — 27 листоп. (ч. 48). — Обкл.
63. Чеський магік // Комар. — 1939. — 19 берез. (ч. 12). — С. 5.
64. Чеські окуляри // Комар. — 1938. — 3 лип. (ч. 27). — С. 2.
65. Чехи зривають з комуною // Комар. — 1938. — 30 жовт. (ч. 44). — С. 4.
66. Чужий гумор про Україну // Комар. — 1939. — 1 січ. (ч. 1). — С. 3.
67. «Що дехто не дочує...» // Комар. — 1938. — 27 листоп. (ч. 48). — С. 5.
68. «Що дехто не дочує...» // Комар. — 1938. — 25 груд. (ч. 52). — С. 4.
69. Як собі малий Ромцю уявляє виборчі перегони в Карпатській Україні // Комар. — 1939. — 12 лют. (ч. 7). — С. 3.